

Sažetak

Leopol Auburger, Njemačka

UDK 81'373.611, izvorni znanstveni rad

primljen 11. ožujka 2015., prihvaćen za tisak 14. travnja 2015.

Morphologischer Überblick über die echten
Verbsubstantive der kroatischen Literatursprache

Die Verbsubstantive der kroatischen Literatursprache, die alle auf *-nje* oder *-će* auslauten, werden semantisch in echte und lexikalisierte Verbsubstantive unterschieden. Nur die echten Verbsubstantive sind grammatische, verbmorphologische Formen. Die Bildung der Verbsubstantive ist lexikologisch-morphologisch umfassend von Stjepan Babić in seiner „Wortbildung“ (Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku, ³2002, Zagreb) dargestellt worden. Auf Grund ihrer besonderen Bedeutung haben die echten Verbsubstantive jeweils einen Infinitiv oder ein passives oder aktives Präteritalpartizip synchron als semantisches Korrelat bzw. Ausgangsform, deren Substantivierungen sie sind. Als solche sind sie keine Appellativa sondern eine besondere Art von Nomina propria und Singularia tantum. Von den verbmorphologischen Kategorien treffen auf die Verbsubstantive als indefinite Verbformen die Kategorien des Aspekts, des Numerus und des grammatischen Geschlechts zu, wobei die beiden letzteren zugleich auch nominalmorphologische Kategorien sind. Die Unterscheidung zwischen transitiven und intransitiven Verben kommt bei den echten Verbsubstantiven nicht zum Ausdruck. In dem Artikel wird die Bildung der echten Verbsubstantive hinsichtlich ihrer Endungen, Stämme, Verteilung auf die Verbklassen, Aspektbedingungen und Prosodie grammatisch-morphologisch übersichtsweise systematisch und an Hand zahlreicher Beispiele dargestellt.

**O PITANJIMA ODABIRA NAZIVA I SEMANTIČKIH ODNOSA MEĐU
NAZIVLJEM U OPĆEJEZIČNIM RJEČNICIMA HRVATSKOGA JEZIKA**

Vlatka Štimac Ljubas

Uvod

Nazivoslovna pitanja jedinstvena su za svaku struku što znači da se s njima ponajprije susreću predmetni stručnjaci. Novi nazivi nastaju kada se prvi put pojavi potreba označavanja nekoga pojma na hrvatskome jeziku ili, jednostavno, u prevodenju: stručnjaci tada prihvaćaju strani naziv, posežu za kakvom međunarodnicom (često latinskoga i grčkoga podrijetla), posuđuju nazive iz drugih struka ili tvore nove hrvatske nazive koji moraju biti usklađeni s pravilima hrvatskoga jezika, odnosno pravilima o posuđivanju i prilagodbi posuđenica. Stoga

se u ovome članku,¹ kao i u ukupnome terminološkome i terminografskom radu, neprestance govori o nužnosti suradnje jezikoslovaca i znanstvenika svih područja kako bi se usavršila i usustavila ne samo pitanja odabira i definiranja naziva u općim rječnicima, nego i sporna jezikoslovna pitanja u vezi s nazivljem, a koje rječnik može razriješiti normativnom preporukom (uputnicom i/ili odrednicom). U ovome članku ponajprije će se govoriti o pitanjima jezične leksikografije, odnosno uklopljenosti naziva (termina) u opći jezični rječnik hrvatskoga jezika, a ne o pitanjima jezične terminografije, izradbe terminoloških rječnika. Pritom je važna činjenica da jezični rječnici ipak obuhvaćaju riječi pripadajuće općemu jeziku te *najčešće nazive* ili pak one koji u opći rječnik ulaze odlukom autora, odnosno odgovorne osobe (glavnoga urednika ili urednice). S obzirom na odnos prema normi, opći jezični rječnici mogu biti *normativni* i *deskriptivni*. Normativni mogu sadržavati samo riječi i nazive koje smatraju normativno prihvatljivima, ali ti rječnici često sadrže i normativno neprihvatljive riječi koje različitim vrstama uputnica i stilskih odrednica upućuju na normativno prihvatljivije riječi i nazive. Deskriptivni pak rječnici opisuju kakvo je što u stvarnoj upotrebi – korpusu. S obzirom na odnos prema korpusu (Hudeček, Mihaljević, 2012., 92.), rječnici se dijele na (1.) *korpusne rječnike*, nastale tako da obrađivač slobodno procjenjuje što iz korpusa treba unijeti u rječnik, ali ga može i slobodno dopunjavati te (2.) *napametne rječnike* u koje obrađivač riječi unosi posve slobodno. Korpusni rječnici mogu biti i takvi u kojima mora biti sve što se nalazi u korpusu i ne smije biti ničega čega u korpusu nema pa onda kažemo da su (3.) *rječnici vođeni korpusom*. U ovome će se radu pokušati dosegnuti opseg naziva koji već jesu u općim jezičnim rječnicima te odrediti kako bi se taj popis morao izrađivati u budućem općejezičnom deskriptivnom rječniku suvremenoga hrvatskog jezika. Premda *deskriptivan*, taj bi rječnik uputnicama i odrednicama donosio i *normativne preporuke*, a ujedno bi bio *korpusni*, što znači da bi se izrađivao oslanjanjem na korpus, ali obrađivač bi slobodno procjenjivao što iz korpusa treba unijeti u rječnik, a što se može izostaviti te bi ga prema potrebi dopunjavao. Budući da je cilj članka dosegnuti kriterije i način odabira stručnih naziva u općem jezičnom rječniku suvremenoga hrvatskog jezika, najprije će se opisati stupnjevi izradbe općega jezičnog rječnika (u koji se odabiru najčešći nazivi pojedinih struka), s posebnim obzirom na troje: (1.) odabir korpusa, (2.) bilježenje terminoloških odrednica i (3.) definiranje naziva. Analiza će se provesti na primjerima iz odabranih rječnika, ponajviše iz Rječnika hrvatskoga jezika glavnog urednika Jure Šonje (Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, 2000.), Velikog rječnika hrvatskoga jezika Vladimira Anića (Novi Liber, izdanje iz 2006.), Hrvatskog enciklopedijskog rječnika (Novi Liber, 2003.), Osmojezičnog enciklopedijskog rječnika Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža (sv. 5./P-Prih/ do sv. 8./T-Ž/) te Školskog rječnika hrvatskoga jezika (skupine

¹ Rad je u bitno skraćenoj inačici predstavljen na Šestome hrvatskom slavističkom kongresu u Vinkovcima, održanom od 10. do 13. rujna 2014.

autora iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školske knjige, 2012.).² Budući da su za nazive u općim rječnicima iznimno važni i semantički odnosi, koji su u dosadašnjim rječnicima bilježeni nesustavno i bez čvrstih kriterija, navest ćemo primjere kako bi se u budućem deskriptivnome jednojezičniku s normativnim preporukama trebali razvijati hiperonimijsko-hiponimijski odnosi (vidljivi uglavnom u definiciji) te kako bi se uz nazive bilježili njihovi sinonimi i antonimi.

Uzevši u obzir da je stručni jezik onaj koji se upotrebljava u određenoj struci i omogućuje sporazumijevanje među stručnjacima, a znanstveni – jezik određene znanosti te da se dvorječni nazivi *znanstveni jezik* i *stručni jezik* vrlo često upotrebljavaju bliskoznačno (opširnije o tome u Mihaljević, 1992., 107.), u ovome se radu daje prednost nazivu *stručno*, a ne *znanstveno nazivlje*. Promatrajući stručno nazivlje i kroz prizmu funkcionalne raslojenosti hrvatskoga standarda, može se reći da je osobitim razlogom takvoj odluci bila činjenica što ono nužno ne pripada znanstvenomu stilu: iako se u tome stilu najčešće pojavljuje, nazivlje možemo sresti u svim stilovima, čak i u književnoumjetničkomu, najslobodnijemu i normom najneobveznijemu stilu (opširnije o tome u Hudeček, Mihaljević, 2012., 43. – 44.). U odnosu na druge normirane (standardnojezične) uporabe, obilježja su znanstvenoga stila njegova izričitost i individualna ograničenost. Znanstveni je stil otvoren sustav, a normirani su stručni jezici zatvoreni sustavi. Stručni je jezik nadalje ovisan o općem jeziku jer se služi njegovim rječnikom, tvorbom i gramatikom. Rječnik koji upotrebljavaju pripadnici jedne jezične zajednice bez obzira na zanimanje, stupanj izobrazbe i slično smatramo općim, zajedničkim svim pripadnicima jezične zajednice i on bi trebao biti obuhvaćen općim rječnikom. Osim općega, postoje čitavi sustavi naziva u pojedinim znanstvenim i tehničkim strukama i zanimanjima koji se skupljaju i obrađuju u terminološkim rječnicima i sve češće, u terminološkim bazama (strukovnog nazivlja, npr. u Struni). Opći i stručni jezik međusobno se uvjetuju i prožimaju pa se stroga granica među njima ne može povući: stručni se jezik stalno služi rječnikom općega jezika, a opći se jezik neprestano povećava preuzimanjem naziva iz pojedinih struka. Iz nekih se struka, zbog njihova udjela u općem životu, mnogo naziva preuzima u opći jezik, primjerice iz medicine, športa ili informatike. Usavršavanjem i izgrađivanjem nazivlja svaka riječ može postati naziv, a svaki se naziv u određenim prilikama može upotrijebiti kao riječ općega jezika. Zbog međuovisnosti općega i stručnog jezika, terminologizacija riječi općega jezika može utjecati na promjenu njezina značenja ili uporabe u samome općem jeziku. Nazivi su se oduvijek preuzimali u opći jezik, ali nikada taj utjecaj nije bio jak kao danas.

² Analizirani rječnici u tekstu će se radi bolje preglednosti označivati sljedećim kraticama: Rječnik hrvatskoga jezika iz 2000. Leksikografskoga zavoda i Školske knjige (glavni urednik: Jure Šonje) – Šonjin rječnik; Hrvatski enciklopedijski rječnik iz 2003. Novog Libera – Enciklopedijski rječnik; Veliki rječnik hrvatskoga jezika Vladimira Anića iz 2006. Novog Libera – Anićev rječnik; Osmojezični enciklopedijski rječnik Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža (sv. 5./P-Prih/ do sv. 8./T-Ž/) – Osmojezičnik te Školski rječnik hrvatskoga jezika (skupine autora iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školske knjige, 2012.) – Školski rječnik.

Iako se stručni jezik razvio iz općega, međusobno se ipak razlikuju po stupnju opće razumljivosti, zgusnutosti obavijesti, po ekonomičnosti izraza i broju svojih korisnika (opširnije o tome u Mihaljević, 1998., 22.).

Odabir naziva u općem jednojezičniku i stupnjevi obradbe

Odabir naziva u općem rječniku određen je opsegom i namjenom rječnika, uglavnom krugom korisnika kojima je namijenjen. Prije početka izradbe svakoga rječnika treba utvrditi rječnički korpus, odnosno izvore na kojima će se temeljiti abecedarij – abecedni popis natuknica što se u rječniku obrađuju, među kojima su i nazivi pojedinih struka. Također, upute, pravila i modeli obradbe natuknica, a posebice naziva, moraju od početka rada obrađivačima biti jasni. Utvrđivanjem pak ustrojstva rječničkoga članka određuju se jedinice koje će rječnički članak sadržavati te se izrađuje popis odrednica i uputnica.

Metode odabira korpusa prema kojemu se izrađuje abecedarij za općejezični i terminološki rječnik razlikuju se. Općejezični rječnik naime najčešće ne sadrži dvorječne natuknice: njihovo je mjesto na razini rječničkoga članka najčešće među sintagmatskim (dvorječnim ili višerječnim) izrazima, gdje se donosi odrednica struke i definicija. Korpus za općejezični rječnik, a prema kojemu se odabiru i nazivi, u današnje bi suvremeno doba morao biti *računalni korpus* reprezentativnih tekstova – knjiga, članaka, novina i ostalih izvora iz kojih će se riječi, odnosno natuknice preuzimati. Danas se mnogo radi na računalnim korpusima (*Hrvatski jezični portal*, *Hrvatska jezična riznica*, *Struna*³) koji služe kao izvrstan izvor za preuzimanje natuknica. Izvor su za izradbu abecedarija naravno i svi već objavljeni rječnici, a za strukovne nazive potrebno je prikupiti terminološke rječnike te najrazličitije vrste rječnika pojedinih struka (u kojima natuknice najčešće nisu leksikografski obrađene, već se zapravo donosi abecedni popis naziva s definicijama koji može poslužiti leksikografima jezikoslovcima). Također bi za nazivlje najbolje bilo kada bi stručnjaci pojedinih struka odabrali nekoliko ključnih znanstvenih knjiga i udžbenika sa svojega područja koji bi se potom digitalizirali i specifičnim bi se metodama (uglavnom računalnojezikoslovnim) iz njih izdvajali *nazivi kandidati* za natuknice u općejezičnom rječniku. Svi udžbenici i znanstvene knjige s jednoga područja mogu i trebaju nazivoslovcima i leksikografima poslužiti u stvaranju, standardizaciji i normiranju nazivlja, a digitalizacijom se i korpusnom obradbom olakšava leksi-

³ U bazi Struna dosad su obrađeni nazivi iz više od dvadeset različitih disciplina: fizike, matematike, kemije, polimerstva, korozije i zaštite materijala, anatomije i fiziologije, stomatologije, brodstrojstva, strojnih elemenata, zrakoplovstva, pomorstva, građevinarstva, hidraulike i pneumatike, kartografije i geoinformatike, geomatematike, prava Europske unije, antropologije, arheologije kamenoga doba i fitomedicine. To se nazivlje može pretraživati na adresi struna.ihj.hr, a uskoro će biti dostupno i nazivlje iz područja fitomedicine. U tijeku je obradba nazivlja iz područja muzikologije, paleontologije te vojnih doktrina. Baza Strune ima oko 45 000 naziva od kojih oko 30 000 preporučenih i oko 15 000 njihovih istoznačnica (sinonima). Terminolozi okupljeni oko Strune uskoro pokreću i Hrvatski terminološki portal. Više o tome vidi na struna.ihj.hr/page/novosti/.

kološki i leksikografski rad. Tijekom izradbe općejezičnog rječnika, abecedarij se prema potrebi dopunjuje ili skraćuje. Kako je izradba rječnika (u većini slučajeva) timski rad, glavni je urednik (eventualno njegov zamjenik, odnosno zamjenica) odgovorna osoba koja, nakon svega što je zajednički dogovoreno, donosi završnu odluku koji će nazivi ući u rječnik, odnosno može i odbaciti pojedine natuknice što ih je leksikograf obrađivač u abecedarij predložio. Opseg je nazivlja u općejezičnom rječniku određen opsegom i namjenom (korisničkim krugom) samog rječnika, a prevelik broj naziva čini rječnik preopsežnim. Potrebno je voditi brigu i o tome da sve struke u abecedariju budu zastupljene (koliko je to moguće) podjednako. Upute za obrađivače, osim sastavnica rječničkoga članka, donose modele obradbe te tipske obradbe određenih kategorija natuknica (pojedinih vrsta riječi, struka, semantičkih polja i slično). Obradba natuknica raspoređuje se prema broju obrađivača i stručnosti članova tima. Tako svaki obrađivač dobiva natuknice pojedine struke ili semantičkog polja riječi da bi definicije bile ustrojene istovjetno, tvorbene porodice pojedinih struka podudarne, a normativna i nazivoslovna pitanja, prema zajedničkome dogovoru i konačnoj odluci vođe tima, također riješena na jednak način. Jesu li tvorbene porodice struka podudarne, to jest sadrže li određene kategorije natuknica (naziv određena znanstvenog područja, polja ili grane, pridjev, prilog, mušku i žensku osobu koja se tim područjem bavi) te jesu li definicije ustrojene na istovjetan način – tijekom rada potrebno je neprestance provjeravati.

Jedna od razina izradbe svakoga rječnika, a koja je vrlo važna obrađivačima, jest utvrđivanje svih odrednica i uputnica koje će se pojaviti uz natuknice. Premda je za nazivlje najvažnija odrednica struke, osnovni podatci o natuknici koji se donose kraticom (odrednice), mogu biti i etimološki, gramatički, stilski i normativni, ovisno o podjeli. Nazivu treba pridružiti terminološku odrednicu, dok riječ općega jezika nije određena terminološkom odrednicom. Terminološka odrednica mora se odnositi na čitav naziv, to jest na njegov izraz i sadržaj. Kada bi se terminološke odrednice odnosile samo na sadržaj, stajale bi gotovo uza sve natuknice jer su svi pojmovi predmetom izučavanja barem neke znanosti. Terminološke odrednice donose se samo uza značenja kojima se natuknica određuje kao znanstveni naziv, a ne uza svaki pojam koji je predmetom proučavanja pojedine znanosti. Ako primjerice *psa* definiramo kao ‘najstariju domaću životinju, pripadnika porodice pasa’ i uz to navedemo primjere poput ~ *čuvar*, *lovački* ~ – onda se terminološka odrednica *zool* (u zoologiji, zoološki) ne bilježi; odrednicu *zool* bilježit ćemo uza značenje za koje navodimo i latinski naziv te definiciju ‘porodica sisavaca iz reda zvijeri’. Postoji i mogućnost da se *psi* (uz navođenje latinskog naziva), kao naziv porodice, izdvoje u posebnu natuknicu. Ako pak *ružu*, uz navođenje latinskog naziva, definiramo kao ‘biljni rod grmovitih vrsta iz porodice ruža’, svakako ćemo bilježiti odrednicu struke *bot* (u botanici, botanički), a ako u drugome značenju definiramo *ružu* kao ‘biljku iz istoimena roda’ uz primjer *posaditi pet* ~ i u trećemu kao ‘mirisni cvijet te biljke’, uz primjer poput *pokloniti dragoj* ~u ili *crvena* ~ – tada nije potrebno

pisati terminološku odrednicu. I *trešnja* će uz latinski naziv i svoje prvo značenje 'listopadno drvo iz porodice ruža' imati odrednicu *bot*, a uz drugo 'jestiv koštuničav plod te voćke' i primjer poput *brati ~e* – ne će biti strukovne odrednice. Budući da se struke (poddisciplinе, polja i grane znanosti) biraju dogovorno, odnosno odlukom odgovorne osobe, pitanje je koje se sve terminološke odrednice bilježe uz nazive u općim rječnicima. Stoga evo popisa struka i njihovih odrednica iz Šonjina rječnika, premda gotovo identične popise tih stotinjak odrednica, s relativno malenim inačicama u određenju struke ili u načinu kraćenja, imaju svi rječnici:

adm (u administraciji, administrativni); *aeron* (u aeronautici); *agr* (u agronomiji, agronomski); *anat* (u anatomiji, anatomski); *antr* (u antropologiji, antropološki); *arheol* (u arheologiji, arheološki); *astr* (u astronomiji, astronomski); *astrol* (u astrologiji, astrološki); *bibl* (u Bibliji, biblijski); *biol* (u biologiji, biološki); *bot* (u botanici, botanički);⁴ *brah* (u brahmanizmu); *brod* (u brodogradnji i brodarstvu, brodarski); *bud* (u budizmu, budistički); *crk* (u crkvi, crkveno); *ek* (u ekonomiji, u gospodarstvu, ekonomski); *ekol* (u ekologiji, ekološki); *el* (u elektrici i elektrotehnici, elektrotehnički); *elektron* (u elektronici); *etnol* (u etnologiji); *evan* (u evangeličkoj crkvi, evangelički); *farm* (u farmaciji i farmakologiji, farmacijski); *fil* (u filozofiji, filozofski); *film* (u filmskoj umjetnosti, filmski); *filol* (u filologiji, filološki); *fin* (u financijama, financijski); *fiz* (u fizici, fizički, fizikalan); *fiziol* (u fiziologiji, fiziološki); *folk* (u folkloru, folkloristici); *fot* (u fotografiji, fotografski); *geod* (u geodeziji, geodetski); *geof* (u geofizici, geofizički); *geog* (u geografiji, geografski); *geol* (u geologiji, geološki); *glaz* (u glazbi, muzici, glazbeni); *grad* (u graditeljstvu, graditeljski); *graf* (u grafiji, grafijski); *heral* (u heraldici); *hind* (u hinduizmu); *his* (u historiografiji, historiografski); *ind* (u industriji, industrijski); *inf* (u informatici, informatički); *isl* (islamski); *kat* (u katoličkoj crkvi, katolički); *kaz* (u kazalištu, kazališni); *kem* (u kemiji, kemijski); *kinem* (u kinematografiji); *knjiž* (u književnosti, književni); *koz* (u kozmetici, u kozmetici); *kršć* (u kršćanstvu, kršćanski); *kul* (u kulinarstvu, kulinarski); *lek* (u leksikografiji i leksikologiji); *lik* (u likovnim umjetnostima); *ling* (u lingvistici, lingvistički); *log* (u logici); *mat* (u matematici, matematički); *med* (u medicini, medicinski); *met* (u meteorologiji, meteorološki); *min* (u mineralogiji, mineraloški); *mit* (u mitologiji, mitološki); *nav* (u navigaciji, navigacijski); *novin* (u novinarstvu, novinarski); *ocean* (u oceanologiji, oceanološki); *paleont* (u paleontologiji, paleontološki); *pat* (u patologiji, patološki); *ped* (u pedagogiji, pedagoški); *pol* (u politici, politički); *pom* (u pomorstvu, pomorski); *pov* (u povijesti, povijesni); *prav* (u pravu, pravni); *pravos* (u pravoslavlju, pravoslavni); *prom* (u prometu); *psih* (u psihologiji, psihološki); *rel* (u religiji, religijski); *rtv* (u radiotelevizijskom nazivlju); *rud* (u rudarstvu, rudarski); *soc* (u sociologiji, sociološki); *šh* (u šahu, šahovski); *šp* (u športu, športski); *šum* (u šumarstvu, šumarski); *teh* (u tehničari, tehnički); *tehnol* (u tehnologiji, tehnološki); *teks* (u tekstilstvu, tekstilni); *tel* (u telekomunikaciji, telekomunikaacijski); *teol* (u teologiji, teološki); *tisk* (u tiskarstvu, tiskarski); *trg* (u trgovini, trgovinski); *vet* (u veterinarstvu, veterinarski); *voj* (u vojničkom nazivlju, vojni); *zool* (u zoologiji, zoološki); *zrak* (u zrakoplovstvu, zrakoplovni).

⁴ U Šonjinu rječniku, odakle su strukovne odrednice preuzete, slučajnim propustom nedostaje odrednica *bot* (za botaniku), pa je dodana u popis.

Za razliku od strukovnih odrednica iz Šonjina rječnika, Osmojezičnik primjerice ima *mus* (u muslimanskoj vjeri, namjesto *isl*), *jur* (juridički, u pravu; za razliku od *prav*), a i pojedine struke te područja kojih u Šonjinu rječniku nema: *auto* (u automobilizmu), *iht* (u ihtiologiji), *kart* (u kartanju), *pošt* (u pošti), *prot* (u protestantizmu), *rib* (u ribarstvu), *stat* (u statistici), *tip* (u tipografiji). Enciklopedijski pak rječnik ima specifična područja: *dipl* (diplomacija, diplomatski), *burz* (burza), *hidr* (hidrologija), *jud* (judaizam), *kinol* (kinologija), *pčel* (pčelarstvo), *umj* (umjetnost, namjesto *lik*). Zanimljivo je kako jezična leksikografija, disciplina pripadajuća filologiji, za lingvističku struku ima odrednicu *ling* (Šonjin rječnik), bez posebna određivanja ikojom od poddisciplina. Osmojezičnik i Enciklopedijski rječnik imaju odrednicu *gram* kojom obilježavaju nazive iz gramatike. Specifičnost u vezi sa strukovnim odrednicama iz Aničeva rječnika jest što se, osim popisa struka, među odrednicama nalazi i odrednica *term* (termin, terminološka riječ) čija je opravdanost upitna, kao i kriterij prema kojemu se bilježi: dolazi uz pojedina značenja koja su ponajprije općejezična, a ne terminološka. Kako se u rječničome predgovoru u vezi s tom odrednicom ne donose nikakva posebna objašnjenja, prema analiziranim je natuknicama moguće zaključiti sljedeće: terminološko je značenje dodijeljeno natuknici čije je značenje najprije općejezično, odnosno na mjestu gdje strukovna odrednica nije potrebna i da je naziv obilježen odrednicom *term* nastao posuđivanjem iz druge struke:

- a) Primjer⁵ obilježavanja natuknice odrednicom terminološki (*term*) može biti *bolero* (s prvim značenjem 'španjolskog i kubanskog narodnog plesa' i odrednicom *glaz*) koji odrednicu *term* ima u drugome značenju 'kratkoga prsluka u ženskoj garderobi (prema dijelu španjolske nošnje)'. Nakon takve odrednice najprije je *boleru* dodijeljen status terminološke riječi u etnologiji i folkloristici koja proučava kulturu i odijevanje pojedinih naroda. Međutim, *bolero* je kao odjevni naziv danas toliko proširen u općoj uporabi da on ne pripada samo etnologiji i folkloristici, već se proširio u modno-odjevnu i tekstilno-tehnološku struku te u svakodnevnu uporabu pa je pitanje treba li lekseme semantičkoga polja *odjeća*, *odijevanje*, označavati odrednicom *term*: prema tome bi većina rječničkih natuknica, a gotovo svi odjevni nazivi bili terminima. Sljedeći je zaključak bio da je *bolero* obilježen odrednicom *term* zato što je njegovo prvo značenje glazbeno pa je pretpostavka da je 'odjevno značenje' (odnosno označenik) 'kratak ženski kaputić' ili 'kratki prsluk u ženskoj garderobi prema dijelu španjolske nošnje' zapravo posuđeno iz glazbene struke.
- b) Taj drugi zaključak nametnuo se nakon razmatranja većeg broja natuknica obilježenih odrednicom *term* pa evo još nekih primjera: natuknica *hipostaza*, u gotovo svim rječnicima ima filozofsko i teološko značenje (također u Hrvatskoj

⁵ Primjeri koji se razmatraju nisu odabrani nasumce, već s područja koja su i prije bila predmetom istraživanja i gdje su se problemi zapravo počeli nazirati te iz onih slova u čijem je leksikografskome oblikovanju i uređivanju natuknica autorica i sama sudjelovala.

enciklopediji), a znači *fil* ‘trajna osnova stvari; bit’ i *teol* ‘pretvorba apstraktnog u konkretan lik; opredmećenje’. Samo Anićev i Enciklopedijski rječnik donose i treće značenje s odrednicom *term* – ‘slijevanje krvi u niže dijelove tijela’. To značenje ima još i internetska enciklopedija Proleksis u kojoj su pojmovi homonimno razdvojeni jer su natuknice raspoređene prema strukama pa se tako *hipostaza* nalazi pod humanističkim znanostima i područjima, ali i pod biološkima i medicinskim. Iako bi tu natuknicu svakako trebalo obraditi poput homonima jer su se značenja previše udaljila, za treće je značenje ipak upitno bilježenje odrednice *term*: ovu bi natuknicu trebalo odrediti dijelom medicinskih znanosti. Druga je mogućnost da odrednica *term* zapravo pretpostavlja naziv posuđen iz drugih struka, objašnjenih u prethodnim značenjima, ali svakako naziv koji pripada nekoj od terminologija. Ako odrednica struke nije specificirana, podatak da riječ ‘pripada nekoj od terminologija’ za opći jezični rječnik vjerojatno nije ni važan ili, što je još vjerojatnije – takav naziv uopće ne pripada nazivoslovnom sustavu nego općemu jeziku. Mnogo je primjera natuknica s takvom odrednicom: *historija*, *historiografija* (u drugome značenju), *hit*, *hospitacija*... I premda se ovom prigodom možda čini da primjeri ostaju na razini pojedinačnih ili usamljenih – problem je proširen kroz cijelo izdanje, kroz novija izdanja Anićeva rječnika, no preuzet je i u druge rječnike (gotovo sva izdanja Novog Libera). Budući da se ipak svima njima služimo kao izvorima u leksikografskome radu, na problematična je mjesta potrebno obratiti osobitu pozornost.

- c) Nedoumica oko određivanja granica između općeuporabnoga i stručnog leksika, a koja rezultira nedosljednošću u bilježenju terminoloških odrednica, postoji također kod odrednice za tekstilstvo i tekstilnu tehnologiju *teks*: trebalo bi ju naime dosljedno bilježiti uz nazive za platna i tkanine. Nisu jasni kriteriji prema kojima uz neke tkanine stoji odrednica *teks*, a uz druge ne stoji, odnosno prema kojim kriterijima Rječnik hrvatskoga uz nazive za platna i tkanine uglavnom bilježi odrednicu *teks*, dok Anićev i Enciklopedijski uz nazive za tkanine uopće nemaju tu odrednicu. Velik je broj natuknica iza kojih Šonjin rječnik ima odrednicu *teks*, a Anićev i Enciklopedijski nemaju: *brokat*, *damast*, *gabarden*, *kašmir*, *krep*, *lame*, *lasteks*, *panama* (u značenju ‘platna za izradbu stolnjaka i ubrusa’), *platno*, *taft*, *triko*, *trikotaža*; nadalje mnogi nazivi za platna i tkanine ni u jednome od rječnika nemaju odrednice *teks*: *bukle*, *muslin*, *pliš*, *samt* (u Šonjinu rječniku ima odrednicu *reg*), *satén*, *til* (u Šonjinu rječniku ima odrednicu *kem*); i na kraju mnogih naziva za platna i tkanine, a koji bi trebali doći s odrednicom *teks*, Šonjin rječnik uopće nema: *keper*, *kord*, *linon*, *maroken*, *organdi*, *popelin*, *toal*.
- d) Pri izradi općega jednojezičnika suvremenoga hrvatskog jezika važno je obratiti pozornost i na to da sve natuknice jedne porodice riječi iz određene struke ne moraju imati terminološke odrednice što je dosad u rječnicima također bilo nesustavno. Ako primjerice *vaterpolo*, *nogomet* i *košarka* (Šonjin rječnik) imaju

odrednicu *šp* (u športu, športski), tu odrednicu ne trebaju natuknice *vaterpolist*, *vaterpolistica*, *vaterpolistički*, *vaterpolski*; *nogometaš*, *nogometašica*, *nogometni*; *košarkaš*, *košarkašica*, *košarkaški*. Nazivi pojedinih znanosti poput *biologije*, *kemije*, *fizike* ili *medicine* (Šonjin rječnik, Enciklopedijski, Anićev) pripadaju općemu leksiku i nemaju terminoloških odrednica, a ni natuknice pripadnice njihovih porodica ne trebaju strukovne odrednice (*biolog*, *biologica*, *biologinja*, *biologijski*, *biološki*; *kemičar*, *kemičarka*, *kemičarski*, *kemijski*). Mnoge znanstvene discipline i nazivi kojima se u njima služimo imaju odrednicu struke, dok ju natuknice koje pripadaju njihovim porodicama ne moraju imati (terminološka odrednica treba natuknicama *hematologija*, *med*; *hematom*, *med/vet*; *hematurija*, *med*; *hemeralopija*, *med*; *hemipareza*, *med/vet*; *hemiplegija*, *med/vet*; *hemofilija*, *med*, ali ju ne treba stavljati uz natuknice *hematolog*, *hematologica*, *hematologinja*, *hematološki*; *hemofiličar*, *hemofiličarka*, *hemofilijski*). I onim nazivima koji u više disciplina imaju različita značenja mora se uza svako značenje pridodati kojoj struci pripada:⁶

bilo 1. *fiziol* uzastopni udarci valova krvi koji se osjete na arterijama, a posljedica su ritmičkih kontrakcija srca 2. *anat* arterija u blizini šake na kojoj se obično pipa bilo. Puls 3. *geog* široki vršni dio izdužene planine ili široki, zaobljeni planinski lanac (Šonjin rječnik)

Naziv, dakako, može biti višeznačan i u istoj struci, no time ulazimo u semantičke odnose među nazivljem o kojima će biti riječi u sljedećemu dijelu članka.

Nakon što smo odredili da je riječ o nazivu, utvrdili područje kojemu naziv pripada i pridružili mu terminološku odrednicu, prelazimo na njegovo definiranje. Naziv najbolje određuje definicija koja značenje pojma opisuje drugim poznatim pojmovima omogućujući njegovo razgraničenje od svih ostalih pojmova u pojmovnome sustavu. Pojmovi koji pripadaju struci mogu se odrediti definicijom i/ili istoznačnicama te istovrijednicama iz drugih jezika. Ovo posljednje za odabir naziva u opći rječnik, koji uputnicama i odrednicama donosi normativne preporuke, nije prihvatljivo i stoga definiranje istovrijednicama iz drugih jezika ne uzimamo u razmatranje. Definiranje pojma istovrijednim nazivima na drugim jezicima prikladnije je za terminološke rječnike i/ili baze podataka. Premda su posve znanstveno neutemeljene, u općim su rječnicima (za razliku od terminoloških) česte definicije uz pomoć primjera, koje nazivamo kontekstnim ili ostenzivnim definicijama (Zgusta, 1971., 256.). Naime, za pojedina se semantička polja, odnosno nazive⁷ još nije pronašao prikladniji oblik

⁶ Rječnički članci koje donosim u tekstu najčešće nisu potpuni. Izostavljen je naglasak, a kod riječi koje imaju više značenja, nedostaju značenja o kojima ne govorim, to jest koja nisu važna za oprijemljenje pojave. Također, značenja se ne označavaju kako se to čini u rječniku, brojem u krugu, već obično.

⁷ Takav se način definiranja primjenjuje primjerice za boje, npr. u prvome značenju **bijel** ima: 'koji je boje snijega ili mlijeka' (Šonjin rječnik, Enciklopedijski).

definiranja (više o tome u Štimac, 2014., 102.). Definicija u općemu jednojezičniku mora biti znanstveno ispravna, ali se može razlikovati od definicije u terminološkome rječniku. Ako riječ ima i terminološko i opće značenje, općejezično značenje navodi se prvo. Pri definiranju naziva pred leksikografa se postavljaju pitanja: (1.) treba li definicija biti znanstvena ili neznanstvena i (2.) treba li definiciju izraditi stručnjak struke kojoj naziv pripada ili leksikograf. Stručnjakova će definicija biti precizna, preskriptivna, neovisna o korpusu, ali često nerazumljiva prosječnomu korisniku rječnika. Primjer su preskriptivnih i često nerazumljivih definicija one pomorskoga nazivlja u Šonjinu rječniku. Kada u izradi definicija sudjeluju stručnjaci predmetnoga područja, dobro je da leksikograf jezikoslovac definicije prilagodi općemu jezičnom rječniku: leksikografova će definicija biti deskriptivna, manje precizna, ali utemeljena na korpusu. Evo nekoliko primjera definicija stručnjaka predmetnoga područja za pomorsko-brodsko nazivlje iz Šonjina rječnika:

valjanje 1. *pom/brod* istodobno ljuljanje broda na valovima naprijed-natrag i lijevo-desno, gibanje broda oko uzdužne osi zbog udara valova sa strane (+ druga značenja također s terminološkom odrednicom)

veslati 1. *pom* praviti sinkronizirane zaveslaje veslima kao brodskim propulzorima: ~ *na ribarski način* (+ pren, bez ikakva općeg značenja)

visak 2. *pom/brod* a) konop s očnom upletkom koji visi s brodske bočnice b) sigurnosni konop privezan uz glavu sohe za brodice

visina 5. *pom* okomiti razmak točke ili terestričkog objekta od referentne plohe; elevacija

vitao 4. *pom/brod* palubni uređaj s jednim ili više vodoravno okretljivih bubnjeva za namatanje užeta ili lančanika: *manevarski* ~, *teretni* ~

vitičnjak *pom/brod* uzao na spoju teretnice i grljaka koji obuhvaća pakirani teret

vjetroman 4. *pom/brod* paravan oko mosta koji skreće prividni vjetar i štiti motritelja od njegova neposredna udara

vlakana *pom/brod* očišćena vlakna konopljine stabljike

Uza sva pravila definiranja važna ne samo za terminografsku, već i za leksikografsku praksu (više o tome u Hudeček, Mihaljević, 2012., 21. – 22.) te kada su definicije usustavljene, ipak treba obratiti pozornost na definiranje potkrijepljeno navedenim primjerima zbog nekoliko razloga:

- a) definicije koje je izradio stručnjak predmetnoga područja vrlo su često nerazumljive (i to ne samo prosječnomu korisniku) te su prilično apstraktne (*valjanje*, *visak*, *vitao*, *vjetroman*);
- b) uvode nove nazive za koje je često upitno nalaze li se u rječniku (ako se ne nalaze, svakako ih treba uvesti) – *visak*, *visina*, *vitičnjak*;
- c) glagol *veslati*, a još je takvih natuknica, nema nikakva drugoga značenja osim pomorskog i prenesenog – taj glagol, kao i većina općih riječi koje su termi-

nologizirane, mora ponajprije imati općejezično značenje, a tek potom slijede značenja iz pojedinih struka, ako ih ima;

- d) iz koncepcije Šonjina rječnika, koji odglagolne imenice donosi kao podnatuknice, podrazumijeva se da one nisu samostalne natuknice, osim ako za to nema posebna razloga: jedan od njih može biti i da odglagolna imenica ima kakvo terminološko značenje. Prosječnoga korisnika rječnika ipak, koji nije posebno proučio predgovore rječniku ili ne poznaje način njegove izradbe, može zbuniti odglagolna imenica kao posebna natuknica, i to samo sa značenjima obilježenima terminološkom odrednicom (*valjanje*);
- e) često se na popisu naziva, a što ga je izradio stručnjak predmetnoga područja, nalaze riječi za koje se korisnik rječnika može upitati u kakvome su odnosu s predmetnim područjem te zašto su obilježene kao nazivi (*vlakanač, pom/brod*): ako naime potražimo takve natuknice u drugim rječnicima, iznimno s istom terminološkom odrednicom – najčešće ih ne nalazimo!

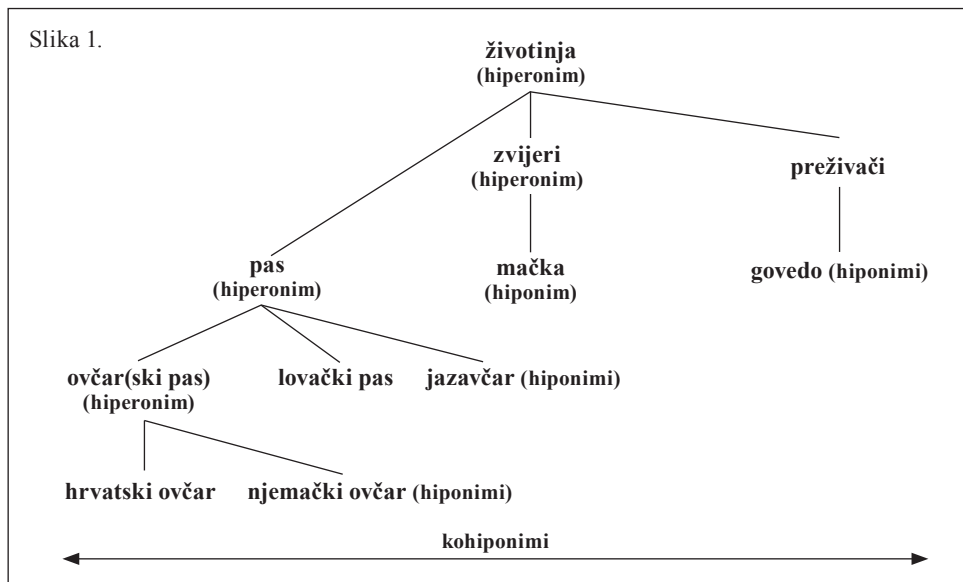
Iz svega navedenog o načinu i odabiru te stupnjevima obradbe naziva u općejezičnom rječniku suvremenoga hrvatskog jezika, možemo zaključiti troje: (1.) da je iznimno važno obratiti pozornost na korpus, (2.) odabir odrednica i njihovo bilježenje, (3.) da se u izradi definicija usko surađuje sa stručnjacima predmetnoga područja.

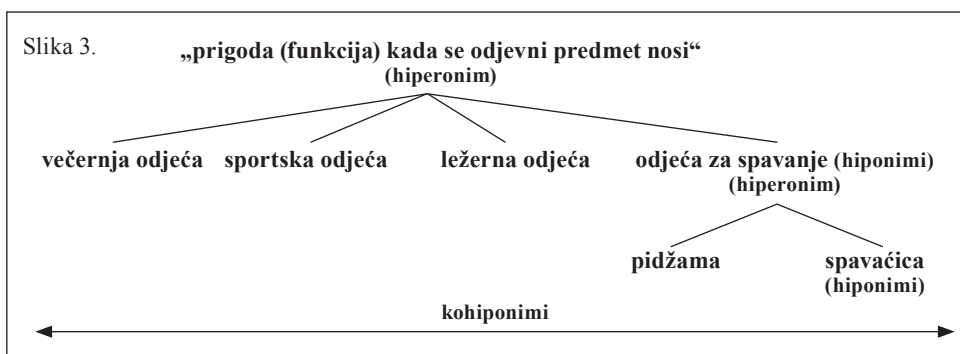
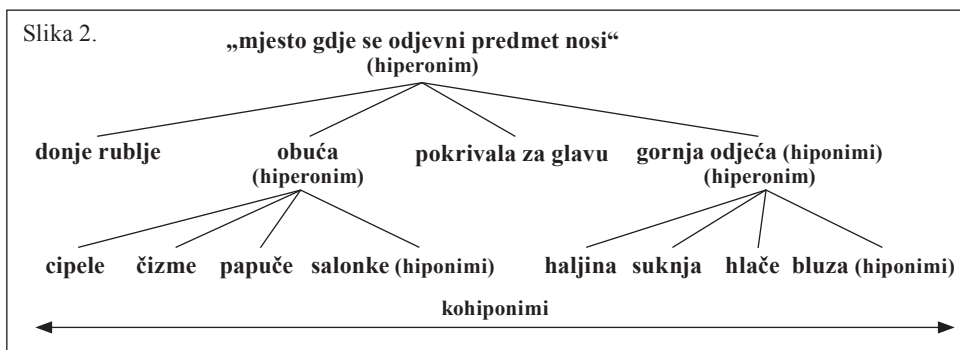
Semantički odnosi među nazivljem u općem rječniku

Glavni su semantički odnosi među leksemima hiperonimija/hiponimija, homonimija, sinonimija, antonimija te odnos polisemije (višeznačnosti), paronimija i meronimija. Budući da definicija najčešće započinje nekim rodnim ili dijelnim odnosom (dakle stavljanjem riječi u odnos prema drugoj riječi), u definiranju naziva, kao i svih ostalih natuknica, javljaju se iznimno zanimljivi za proučavanje – hijerarhijski odnosi. U posljednjem dijelu ovoga članka pokušat će se objasniti kako bi se u budućem jednojezičniku trebali označivati neki od leksičkosemantičkih odnosa među nazivima, sinonimni i antonimni odnosi te bi se, na pojedinačnim primjerima, trebala pokazati učestalost hiperonimijsko-hiponimijskog odnosa i odnosa meronimije koji se odražavaju u definiciji naziva, ali i na ostalim natukničkim razinama: u primjerima ili u sintagmatskim/višerječnim izrazima (jer višerječni nazivi ne dolaze kao samostalne natuknice). U dosadašnjim rječnicima, pa tako i među nazivljem, rodni i dijelni odnosi vide se iz leksikografskih definicija, a sinonimi i antonimi upotrebljavaju se bez kriterija i nedosljedno, ako se uopće bilježe. U pregledanim se općim rječnicima sinonimi upotrebljavaju na tri načina: (1.) kao dopuna definiciji, (2.) kao jedino sredstvo semantičkoga opisa i tako da se (3.) natuknica uputnicom *v.* ili *usp.* upućuje na sinonimni parnjak (opširnije vidi u Petrović, 2005., 85.). U mnogim svojim radovima, a posebice u radu Veznička sinonimija i antonimija u hrvatskoj leksikografiji, L. Hudeček i M. Mihaljević ustvrdile su kako se svi spomenuti načini primjenjuju posve nedosljedno te su nejasni kriteriji prema kojima se

sinonimi odabiru. Antonimi se u promatranim rječnicima gotovo uopće ne bilježe, osim u Školskome rječniku. Navode se logički ili rodni hijerarhijski odnosi (koji se mogu prikazati formulom *A je B*), dakle primjeri hiperonima (nadređenih riječi/nadređenica) i hiponima (podređenih riječi/podređenica), te dijelni odnosi (primjeri meronima, koji se prikazuju formulom *A je dio B*) iz već dosad spominjanih disciplina, zoologije i tekstilstva odnosno tekstilne tehnologije, struke koja se opimjeruje modno-odjevnim nazivljem.

Hiponimija/hiperonimija: A je B. *Pas* je *životinja* (pojmu psa nadređen je pojam životinje), *mačka* je *životinja* (pojmu mačke nadređen je pojam životinje), *krava* je *govedo* (pojmu krave nadređen je pojam goveda), *goveda* (bik, vol, krava, tele) su *preživači* (pojmu goveda nadređen je pojam preživača); *lovački pas* je *pas* (pojam lovačkoga psa podređen je pojmu psa), *njemački ovčar* je *pas*, *hrvatski ovčar* je *pas* (pojmovi njemačkoga ovčara i hrvatskoga ovčara podređeni su pojmu psa, ali i pojmu ovčara/ovčarskoga psa; nalaze se međutim na razini leksikografskoga članka *primjer* u natuknici *ovčar* ili se mogu naći na razini *višerječni/sintagmatski izrazi*). Terminologijom leksičke semantike, pojam *životinja* hiperonim je pojmovima *pas*, *mačka* i *govedo*, a *pas*, *mačka* i *govedo* hiponimi su pojmu *životinja*; *ovčarski pas* (*ovčar*), *lovački pas*, *jazavčar* itd. pojmovi su koji su hiponimi pojmu *pas*, a *ovčar* (*ovčarski pas*) hiperonim je pojmovima *hrvatski ovčar* i *njemački ovčar*. *Ovčarski pas*, *lovački pas* i *jazavčar* istoredni su pojmovi ili kohiponimi, kao i pojmovi *hrvatskog ovčara* i *njemačkog ovčara*. Također su na kohiponimnoj ili istorednoj razini pojmovi *zvijeri* i *preživača* te pojmovi *psa*, *mačke* i *goveda*. Na slikama 1., 2. i 3. takvi su odnosi prikazani shematski.

Meronimija: A je dio B. Uz taksonomske hijerarhizacije hiponimije/hiperonimije, modno-odjevni nazivi, odnosno nazivi s područja tekstilstva i tekstilne tehnologije u leksikografskim definicijama sadrže i odnos meronimije gdje se odnos dominacije naziva meronimijom, a odnos diferencijacije komeronimijom (opširnije o tome u Cruse, 1986., 160. – 162.). Meronimija se u leksičkosemantičkoj literaturi naziva još i partonimijom, a leksički je odraz dijela i cjeline. Na primjerima leksikografskih definicija izgleda ovako: *grana je dio drveta, prsti su dio šake, nogavica je dio hlače, rukav je dio bluže*. Najtipičniji odnos meronimije predstavlja odnos dijelova ljudskog tijela pa je, s obzirom na to da odjeća pokriva ljudsko tijelo, vrlo mnogo meronimijskih odnosa na polju riječi *odjeća, odijevanje*. U primjerima *hlače: nogavica* ili *bluza: rukav – nogavica* i *rukav* su meronimi (ili partonimi) leksema *hlače* i *bluza* koji su njihovi holonimi. Meronimija također pokazuje interesantne paralele s hiponimijom, no ta se dva leksičkosemantička odnosa ne moraju miješati niti moraju zbunjivati: ako je *životinja* hiperonim hiponimu *pas*, a *prst* meronim holonimu *šaka*, *pas* nije dio *životinje*, a *prst* nije vrsta/tip *šake*. Meronimija se može prikazati formulom:

*X je dio Y-a i onda Y ima/sadrži X/X-eve, dakle:
Prsti su dio ruke; ruka ima prste.
Rukav je dio bluže; bluza ima/sadrži rukav.*

Evo još primjera koji se oblikuju u leksikografske definicije, odnosno njihovim su dijelom:

Hlače i kaput dio su odijela: odijelo sadrži kaput i hlače.
Suknja i haljetak dio su kostima: kostim sadrži suknju i haljetak.
Bluza i suknja dio su kompleta: komplet sadrži bluzu i suknju.
Džep je dio nogavice: nogavica ima džep.
Bolero je dio nošnje: nošnja sadrži bolero.

Sinonimija i antonimija. Pri obradbi naziva u općejezičnim rječnicima nužno je voditi računa i o sinonimnim te antonimnim odnosima jer su iznimno važni za usustavljivanje nazivlja određene struke. Premda je prava sinonimija u jeziku vrlo rijetka pojava, ipak je jedna od najbolje proučavanih semantičkih kategorija (opširnije vidi u Petrović, 2005., 13.). Apsolutni ili pravi sinonimi, riječi koje se podudaraju i po značenju i po uporabi, koje imaju isto denotativno i konotativno značenje, u jeziku su vrlo rijetki pa se sinonimima smatraju riječi koje imaju istu denotaciju, to jest odnose se na isti pojam i na isti predmet u izvanjezičnoj stvarnosti (*bedro* ≈ *natkoljenica*; *brahmanizam* ≈ *hinduizam*; *brnistra* ≈ *žuka*; *bukolika* ≈ *pastorala*; *burin* ≈ *kopnenjak*). To ipak ne znači da se mogu upotrijebiti u istoj govornoj situaciji, to jest da imaju istu funkcionalnu vrijednost. Sinonimi koji imaju istu denotaciju (zamjenjivi u svim kontekstima) jesu istoznačnice, a razlikuju se od bliskoznačnica ili djelomičnih sinonima koji su zamjenjivi samo u nekim kontekstima, to jest denotacija im se samo djelomično preklapa (opširnije u Hudeček, Mihaljević, 2008., 168., i Hudeček, Mihaljević, 2012., 34. – 36.). Rječnici uglavnom ne razlikuju te nijanse. Donose sinonime „ravnopravno“, i istoznačnice i bliskoznačnice, jedino što uzimaju u obzir jest to (1.) da se jedan sinonim može odnositi na samo jedno značenje, a drugi na cijelu natuknicu te (2.) da se pri upućivanju natuknice na istoznačnu ili bliskoznačnu mora voditi računa o tom upućuje li se na natuknicu ili na jedno od njezinih značenja što je potrebno specificirati posebnim znakom (broj značenja u krugu). Antonimi su pak riječi suprotstavljene kojom značenjskom sastavnicom (*bental* ≠ *pelagijal*; *beskralježnjak* ≠ *kralježnjak*; *heteroseksualnost* ≠ *homoseksualnost*, *hipervitaminska* ≠ *hipovitaminska*). Obično se antonimija smatra pojavom suprotnom od sinonimije (istoznačnosti). Ipak, antonimija je sustavna i u jeziku vrlo prirodna pojava te se, za razliku od sinonimije, može precizno odrediti. Nadalje, što je riječ višeznačnija, veći je broj njezinih potencijalnih antonima: riječi koje imaju mnogo značenja svojom cjelinom ne moraju tvoriti antonim drugoj riječi, nego ga tvore samo dijelom svojega značenja. Kako teorijske postavke o sinonimiji i antonimiji zapravo i nisu temom ovoga dijela članka, prelazimo na obrađenost tih dviju pojavnosti među nazivljem u općejezičnim rječnicima i na prijedloge kako bi ih trebalo obraditi u budućem općejezičnome rječniku hrvatskoga. Kao što smo već ustvrdili nakon navođenja triju načina uporabe sinonima u pregledanim općim jednojezičnim rječnicima – jedino sredstvo semantičkoga opisa, dopuna definiciji i upućivanje na sinonimni parnjak – sinonimi i antonimi u dosadašnjim se rječnicima

bilježe bez kriterija i nesustavno, antonima u rječnicima gotovo uopće nema, a ne vrijedi ni načelo da sinonimi imaju jednake definicije. Nadalje, postoje primjeri (1.) da je jedan sinonim natuknica, a drugoga u rječniku uopće nema (Šonjin rječnik, Anićev rječnik), (2.) česta su upućivanja na sinonim koji se definira i to najčešće kada je riječ o normativnoj preporuci (*centar*, v. *središte*; *bure*, v. *bačva*; *bojovnica*, v. *ratnica*; *bojovnik*, v. *ratnik*), (3.) s jednog se sinonima upućuje na jedno značenje drugog ili na natuknicu koja je homonim pa je to potrebno označiti brojem značenja odnosno eksponentom, ako je riječ o homonimu. Veća sustavnost na planu sinonimije i antonimije provodi se tek u Školskome rječniku, a vodi se računa i o tome da se posebnim odrednicama označe sinonimi koji nemaju istu funkcionalnu vrijednost te da se terminološka antonimija navodi samo kad je binarna.

U obradbi općejezičnih leksema i naziva u svakome je budućem općejezičnom rječniku važno bilježiti odnos sinonimije i antonimije, iznimno zbog uređivanja nazivlja pojedinih struka. Pritom je nužno biti dosljedan u primjeni nekih načela, od kojih se većina odnosi i na nazivlje:

1. Sinonimi i antonimi u natuknici se, ili na kraju jednog njezina značenja ili na kraju same natuknice – uvode posebnim znakom (prema dogovoru leksikografske redakcije sinonimija se može označiti znakom \approx , a antonimija znakom \neq : *heksogen* \approx *ciklonit*, *heliodor* \approx *beril*, *herbarij* \approx *biljnik*, *herbalizam* \approx *fitoterapija*, *heliocentrizam* \neq *geocentrizam*, *heterogen* \neq *homogen*, *heteronomija* \neq *autonomija*, *heteroseksualizam* \neq *homoseksualizam*). Ako se sinonimski parnjak odnosi na jedno od značenja natuknice, tada se to obilježi brojem (značenja) u krugu, a ako se sinonimski parnjak odnosi na natuknicu koja je homonim, potrebno ju je označiti eksponentom.
2. Premda je višeznačnost u nazivima nekih struka uobičajena (primjerice u botanici: *ruža* označuje i biljku i njezin cvijet), načelno bi sinonimiju u nazivlju trebalo izbjegavati i jednome bi se nazivu prema određenim kriterijima morala dati prednost. Tako se čini da je među nazivima sinonimija najčešće označena – upućivanjem. Uspostava pak antonimnih odnosa među nazivima vrlo je poželjna (*hipertireoza* \neq *hipotireoza*, *hiperventilacija* \neq *hipoventilacija*, *hipertonija* \neq *hipotonija*, *hipotenzija* \neq *hipertenzija*, *hipotaksa* \neq *parataksa*, *hipohidroza* \neq *hiperhidroza*).
3. Istoznačnice (*apoteka* \approx *ljekarna*; *kompjutor* \approx *računalo*; *sustav* \approx *sistem*), zamjenjive u svim kontekstima, u hrvatskome su jeziku uglavnom sinonimski parovi u kojima je jedan parnjak hrvatska riječ, a drugi posuđenica. Te se natuknice posebnom uputnicom, koja je obično normativna i možemo ju nazvati *prazna uputnica* (prazno rječničko mjesto) ili uputnicom za posuđenicu \rightarrow , upućuju na hrvatski leksem pa takvo određivanje možemo nazvati sinonimijom (odnosno upućivanjem na istoznačnicu). Upućivanje na istoznačan sinonim izgleda ovako: **apoteka** (*grč*) \hat{z} *farm* \rightarrow *ljekarna*, **historija** (*lat/grč*) \hat{z} *l.* \rightarrow *povijest*, **heksagon** (*grč*) *m mat* \rightarrow *šesterokut*, **heksangular|an** (\hat{z} *-na*, *s -no*) (*grč-lat*) *mat* \rightarrow *šeste-*

- rokutan*, **heksapetallan** (ž -na, s -no) (grč) *bot* → *šesterolistan*, **hernija** (lat) *ž med pat* → *kila*, **hipodermičniji** (ž -a, s -o) (grč) → *potkožni*). Upravo u nazivlju može biti česta sinonimija između strane i hrvatske riječi te između nekoliko predloženih naziva za nov pojam ili nekoliko naziva koji supostoje. Tada upravo rječničko upućivanje s čvrstim jezikoslovnim i terminološkim kriterijima daje prednost jednome nazivu i time uređuje odnose u nazivlju.
4. Vrlo je tanka granica između prethodnoga načela i sljedećeg: da se sinonimi koriste kao jedino sredstvo definiranja (premda najčešće ne u nazivlju). Dakle, umjesto da je sinonimski parnjak „upućen“ (što pretpostavlja normativnu preporku), on stoji u leksikografskoj definiciji, među značenjima, a korisnik rječnika definiciju traži na mjestu parnjaka (**hipopotamus** (lat/grč) *m zool vodenkonj, nilski konj*). To je jedno od načela definiranja. Nadalje, riječi za koje nismo posve sigurni da su istoznačne ili bliskoznačne, koje su dakle kontaktne ili individualne (kontekstualne) sinonimi, navodimo u leksikografskoj definiciji (semantičkome opisu) nakon točke sa zarezom (**hiperpopulacija** (grč-lat) *ž prebrz porast stanovništva; prenaseljenost*, **hipoplazija** (grč) *ž fizio nepotpun razvoj nekog organa ili cijelog organizma; zakržljalost, nerazvijenost*).
 5. Sinonimi moraju imati iste leksikografske definicije (**hiperonim** *ling leksem s nespecificiranom sastojnicom u značenju koji ima više podređenih leksema; nadređenica* ≠ hiponim – **nadređenica** *ling leksem s nespecificiranom sastojnicom u značenju koji ima više podređenih leksema; hiperonim* ≠ podređenica), a definicije antonimnih naziva moraju biti strukturirane na istovjetan način (podređenica *ling leksem sa specificiranom sastojnicom u značenju, uži od nadređenice; hiponim* ≠ nadređenica – **nadređenica** *ling leksem s nespecificiranom sastojnicom u značenju koji ima više podređenih leksema; hiperonim* ≠ podređenica). Njihove odrednice također moraju biti istovjetne.
 6. Od načela da sinonimi moraju imati istovjetne leksikografske definicije može se odstupiti iz tvorbenih razloga. Primjerice, pridjevi koji su sinonimi te istodobno dvije imenice povezuju u sinonimni par, ne mogu se definirati isto jer moraju čuvati riječ od koje su izvedene. Antonimi pak imaju sva zajednička svojstva osim jednoga što je vidljivo u definiciji (**podređenica** *ling leksem sa specificiranom sastojnicom u značenju, uži od nadređenice; hiponim* ≠ nadređenica – **nadređenica** *ling leksem s nespecificiranom sastojnicom u značenju koji ima više podređenih leksema; hiperonim* ≠ podređenica).
 7. Kod sinonimije i antonimije moralo bi vrijediti načelo: ako je *a* sinonim/antonim od *b*, onda je i *b* sinonim/antonim od *a* (zorno oprimjereno pod točkom 5). Vrijedi li taj odnos i bilježi li se ispravno, tijekom rada je potrebno neprestano provjeravati. To se pravilo ipak ponešto modificira kada je riječ o uputnicama jer sinonim s kojega se upućuje ne može imati oznaku sinonimije, već samo onaj na koji se upućuje. Natuknice koje su označene stilskom odrednicom (bilo da je riječ o odrednici regionalne ili vremenske raslojenosti: *reg, hist, zast, razg, žarg*)

i s kojih se upućuje – navode se kao sinonim uz natuknicu na koju se upućuju, ali bi uz njih morala doći stilska odrednica. Također je potrebno neprestano provjeravati da nema tzv. rupa u abecedariju, to jest da su kao natuknice navedeni svi sinonimski parnjaci te oba člana antonimnog para.

8. Sinonimni odnosi antonimnih naziva trebaju biti usklađeni, a moraju se usklađiti i članovi tvorbene porodice antonimnih naziva (ako se navode natuknice: *hipertoničar*, *hipertoničarka*, *hipertonički*, mora biti i natuknica: *hipotoničar*, *hipotoničarka*, *hipotonički*).

Zaključak

Cilj ovoga rada bio je analizirati poteškoće, otvorena pitanja i nedosljednosti što se javljaju pri odabiru naziva u općejezične rječnike hrvatskoga jezika te predložiti kako bi se u takvome budućem rječniku, a koji je deskriptivni korpusni rječnik s normativnim preporukama u obliku uputnica i odrednica, premostila pitanja (1.) odabira naziva, (2.) bilježenja terminoloških odrednica i (3.) definiranja naziva. Nekoliko je osnovnih zaključaka proizašlih iz ovakvoga istraživanja: neprestance je, tijekom odabira i obradbe naziva u općejezičnom rječniku, važno voditi računa o granici između općeuporabnoga i stručnog leksika kako većina natuknica u općem rječniku ne bi imala terminološku odrednicu te kako bi odrednica struke redovito obilježavala onaj dio leksika kojemu je dogovorno procijenjeno da je potrebna. Nadalje, definicije moraju biti ustrojene istovjetno, tvorbene porodice pojedinih struka podudarne, a normativni i nazivoslovni problemi, prema zajedničkom dogovoru (leksikografske redakcije) i konačnoj odluci vođe tima, također riješeni na jednak način. Je li to tako, to jest je li uz naziv određena znanstvenog područja, polja ili grane i pridjev, prilog, natuknica za mušku i žensku osobu koja se tim područjem bavi (*hematologija – hematološki – hematolog – hematologica – hematologinja*) te jesu li definicije ustrojene na istovjetan način i s odgovarajućim odrednicama ili bez njih – tijekom rada potrebno je neprestance provjeravati. Pretraživanje i neprestano provjeravanje natuknica horizontalno (sve natuknice jednu za drugom, sa svim dijelovima leksikografskoga članka) i vertikalno (pojedinačne razine leksikografskoga članka kroza sve natuknice: etimologiju, gramatiku, strukovne odrednice, uputnice, značenja, sintagmatske izraze, sinonime, antonime), danas bi posve jednostavno trebale omogućivati računalne baze. U vezi s definicijama, nužno je da leksikograf u suradnji sa stručnjakom preradi znanstvene definicije, odnosno da leksikograf definicije napiše, a stručnjak ih pregleda, kako se ne bi javljale pogreške uobičajene u dosadašnjim rječnicima, a kada su nazive definirali stručnjaci predmetnoga područja.

Za usustavljanje su nazivlja određene struke iznimno važni leksičkosemantički odnosi pa se u završnome dijelu članka istražuje kako što uspješnije u definicije naziva uklopiti hiperonimijsko-hiponimijske te meronimijske odnose, što je i shematski prikazano. Istražili smo nadalje kako na kraju natuknice ili pojedina semantičkog

opisa (leksikografske definicije) utočniti bilježenje sinonima, ali i antonima, koji u dosadašnjim rječnicima gotovo nisu bili upotrebljavani. U svim smo zaključcima o sinonimiji i antonimiji donosili nove primjere te modele i načine rada koji će biti iznimno korisni u budućem leksikografskom radu.

Literatura

- Cruse, D. Alan, 1986., *Lexical Semantics*, CUP, London
- Cruse, D. Alan, 2000., *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*, OUP, London
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica, 2008., Veznička sinonimija i antonimija u hrvatskoj leksikografiji, *Rasprave IHJJ-a*, knj. 34., 167. – 199.
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica, 2012., *Hrvatski terminološki priručnik* (3., ispravljeno izdanje), IHJJ, Zagreb
- Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko (urednici), 2003., *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, NL, Zagreb
- Ladan, Tomislav (urednik), 2004. – 2010., *Osmojezični enciklopedijski rječnik*, sv. 5./P-Prih/do sv. 8./T-Ž/, LZ Miroslav Krleža, Zagreb
- Mihaljević, Milica, 1992., Odnos općeg i znanstvenog jezika. *Jezik*, god. 39., br. 4., 107. – 111.
- Mihaljević, Milica, 1994., Struktura rječničkoga članka u terminološkim rječnicima. *Filologija*, 22. – 23., 87. – 90.
- Mihaljević, Milica, 1998., *Terminološki priručnik*, HSN, Zagreb
- Mihaljević, Milica; Šarić, Ljiljana, 1994., Terminološka antonimija, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 20., 213. – 243.
- Petrović, Bernardina, 2005., *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, HSN, Zagreb
- Šonje, Jure (urednik), 2000., *Rječnik hrvatskoga jezika*, LZ Miroslav Krleža i ŠK, Zagreb
- Štimac Ljubas, Vlatka, 2013., Podrijetlo, sintaktička struktura i leksikografska obradba naziva za boje, *Studia lexicographica* 12, god. 7., br. 1.(12.), 91. – 115.
- Zgusta, Ladislav, 1971., *Manual of Lexicography*, Prague

Izvori

- Terminološka baza hrvatskoga strukovnog nazivlja – STRUNA: struna.ihjj.hr
- Hrvatski jezični portal: <http://hjp.novi-liber.hr/>
- <http://struna.ihjj.hr/page/popis-radova/>:
- Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica, 2009., Načela normiranja hrvatskih naziva. Terminologija in sodobna terminografija, ur. Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marijeta Humar. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 97. – 111.
- Mihaljević, Milica; Nahod, Bruno, 2009., Croatian Terminology in a Time of Globalization. Terminologija in sodobna terminografija, ur. Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marijeta Humar. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 17. – 26.
- Stojanov, Tomislav; Lewis, Kristijan; Portada, Tomislav, 2009., Rad na Struni na primjeru hrvatskoga kemijskoga nazivlja. Terminologija in sodobna terminografija, ur. Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marijeta Humar. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 181. – 195.

Vodanović, Marin; Ostroški Anić, Ana, 2013., Hrvatsko biomedicinsko nazivlje – izazov za jezikoslovce. Godišnjak Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, god. 4., br. 7., 639. – 644.

Sažetak

Vlatka Štimac, Leksikografskizavod „Miroslav Krleža“

UDK 81'374, izvorni znanstveni rad

primljen 13. prosinca 2014., prihvaćen za tisak 9. travnja 2015.

About Problems Concerning the Choosing of Terms and the Semantic Relations between Terms in Contemporary Croatian General Dictionaries

This work will use selected examples for the analysis of technical terms and their lexicographic treatment in general Croatian monolingual dictionaries: what are the criteria and in what scope are technical terms chosen for general dictionaries, where is the dividing line between general lexis and the language for specific purposes, as well as when can, and when must terminological references be noted? To what extent are the dictionaries mutually uniform, and to what extent are the terms of specific fields treated systematically? Furthermore, this work will deal with the question of how lexical-semantic relations between terms are developed in the dictionaries; this refers primarily to hypernym-hyponym relations, antonymic relations and the criteria according to which one of the synonyms is given advantage over others. The work will analyze terms in the contemporary Croatian dictionaries.

KTETICI KAO PRAVOPISNO PITANJE

Sanda Ham

Uvod

Pisanje pridjeva od tuđih zemljopisnih imena – ktetika – postalo je pravopisno upitno 1986. izlaskom Silić-Anićeva pravopisa. Naime, tada je vrlo čvrsto normirano pravilo da se ktetici pišu prema izgovoru iz jezika iz kojega dolaze, a ne prema izvornom pravopisnom liku jezika iz kojega dolaze. Bilo je to za hrvatski pravopis novo rješenje.

Dakako, riječ je

1. o zemljopisnim imenima jezika koja se služe latinicom i iz kojih izravno prihvaćamo, bez jezika posrednika,
2. o zemljopisnim imenima koja nisu ponašena.

Dakle, neupitno je pisanje *Moskva* > *moskovski*, *Atena* > *atenski*, *Tokio* > *tokijski*, *Peking* > *pekinški* ili *Beč* > *bečki*, *Budimpešta* > *budimpeštanski*, *Prag* > *praški*,